

Irodalomkutatások és kontextusaik

Egyed Emese (szerk.): Irodalomértelmezések a felvilágosodástól napjainkig. Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kvár 2014. 413 old.

2016 augusztusában kerül megrendezésre a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, ezúttal Pécs városában. Talán nem haszontalan közvetlenül előtte számba venni, hogy milyen eredményekkel zárult, az azt megelőző, 2011-ben Kolozsváron megszervezett tanácskozás, még akkor is, ha jelen ismertető kizárólag csak egyetlen kötetre koncentrálna. Persze sokkal eredményesebb lenne, ha az ötvenente megrendezésre kerülő kongresszus minden alkalommal hasonló szekciómunkálatoknak adna keretet, hiszen akkor nyomon követhetővé válna, hogy az eltelt időszakban az adott tudományterületen milyen új eredmények születtek, hogyan zárultak a korábban elkezdett kutatások, milyen új irányok jelentkeznek, és mennyire változik a kutatótársadalom összetétele, illetve érdeklődési területe. Ez persze több okból kifolyólag sem megvalósítható, így az érdeklődőknek nem marad más választásuk, mint az előző kongresszus eredményei ismeretében várnunk az elkövetkezőt. A most bemutatandó vaskos kötet némileg későn, 2014-ben jelent meg, így minden bizonnyal beépültek az írott szövegekbe a szekcióban elhangzott javaslatok, hozzászólások is. Ráadásul a kötet nem egyetlen szekció dolgozatait tartalmazza, ezért is oszlik két jól elkülöníthető részre. Az egyik a *Magyar felvilágosodás. Irodalom* címmel szerveződő munkacsoport szövegeit tartalmazza (azért van szükség a tudományági megjelölésre is, mert a filozófusok is hasonló címmel szerveztek szekciót 2011-ben); a másik pedig a *(Mű)forma és értelmezés* címszó alatt gyülekező kutatók eredményeit mutatja fel.

A szerkesztő Egyed Emese további alegységekre osztja a 22 tanulmányt, a kötet egészét pedig a kongresszuson még előadó, a dolgozat vázlatát beküldő, de időközben elhunyt Borbély Szilárd emlékének ajánlja. Így az olvasó elkerülhetetlenül is a Borbély Szilárd által művelt felvilágosodás-kutatások felől

(is) olvassa ezeket a szövegeket, az ő tanulmánya pedig különösen az utazási irodalom szemléleteinek ellentmondásosságára hívja fel a figyelmet: ki mennyire él abban a tájban, amelyen átutazik. Ki mennyire hagyja rajta kutatói névjegyét az általa választott tárgyon, talán e felől a kérdés felől is értelmezhetőek ezek a szövegek.

A továbbiakban az Egyed Emese által kínált felosztás szerint ismertetem a szövegeket, már csak azért is, mert a szerkesztő törekedett arra, hogy olyan textusok kerüljenek egymás mellé, amelyek valamilyen párbeszédben is állnak egymással, és ez időnként olyan jól sikerült, hogy az egyik tanulmány olvasása közben felmerülő kérdéseket az utána következő szöveg válaszolja meg (például a Györfly Gábor és Vulkán Vera Tünde erdélyi cenzúraügyeket tárgyaló értekezéseiben).

A felvilágosodás kori irodalommal foglalkozó rész legtöbb tanulmányt tartalmazó alegysége a *Fordítás* címet kapta. Nem véletlenül: a korszakban szinte minden szerző fordított, hiszen csak így tudták létrehozni az irodalmi magyar nyelvet, a fordítás mint olyan pedig ugyanolyan presztízsértékű volt, mint a ma eredetinek nevezett írások elkészítése. A tanulmányok irányultsága is remekül bemutatja a korszak kutatásaira vonatkozó tendenciákat. Vörös Imre a nagyközönség számára talán kevésbé ismert Péczeli József fordítói tevékenységéről ad átfogó képet. Péczeli talán pontosan azért maradt ki a kanonizációból, mert írói tevékenysége főleg fordításokból állt, ráadásul – ahogy Vörös Imre hatásosan bizonyítja – folyamatosan töprengett a helyes eljárás fölött, szövegeivel a fordításvitákban is részt vett. Ő maga viszont nem tudott megoldást találni a szoros és a nagyobb alkotói szabadságot kínáló megoldás között, így felváltva használta a kettőt, még ha teoretikusan el is köteleződött a szoros fordítás mellett.

Hasonló fordítói szabadsággal él Szatsvay Sándor is, ahogyan azt Antal Orsolya szerényen filológiai vizsgálódásnak nevezett tanulmányában bizonyítja. Szatsvay nemcsak jó érzékkel választja ki a korszak német nyelvű pamfletirodalmából azt, ami az ő vitapozíciójának leginkább megfelel, hanem fordítási bravúrjaival a magyar olvasók számára is aktualizálja és élvezhetővé teszi forrásszövegeit. A fordítási eljárás vizsgálata csak kiindulópont mind Lokodi Éva-Illdikó, mind Labádi Gergely tanulmányaiban. Lokodi Éva egy Fekete János által fordított drámát elemezve (melynek eredetije a megírás pillanatában ismeretlen volt) jut el a korszak egyik kedvelt témájának, a talált gyermek motívumának vizsgálatához. Magyar és német nyelvű szövegek vizsgálatával bizonyítja, hogy a téma felvetésének társadalmi okai és társadalomváltoztató szándékai is voltak. Nehezebb témát boncolgat Labádi Gergely, hiszen a német Kultur fogalom különböző időkben és szövegekben történő fordításával bizonyítja, hogy mikor alakul ki a magyar szövegvilágban a kultúra modern értelmezése, és ehhez milyen német nyelvű szövegek járulnak hozzá. Gróf Fekete János nem csupán németből, hanem franciából is gyakran fordított Voltaire-átiratait elemzi Egyed Emese, aki különösen a notáknak/nótáknak nevezett Fekete-jegyzetekre hívja fel a figyelmet, ezek ugyanis azt bizonyítják, hogy a szerző mindig elképzelt közönsége műveltségi fokát szem előtt tartva fordított és jegyzetelt. A korszak szerzői kortársaik mellett a római és görög szerzőket is előszeretettel ültették át magyar nyelvre. Polgár Anikó a marosvásárhelyi, két részből összeszerkesztett iskoladráma Tragédia részéről bizonyítja, hogy az nem más, mint egy Seneca-szöveg, így egyre kevesebb olyan szövegünk van, amelynek forrását nem sikerült megtalálni.

A második nagyobb egység az irodalmi, kulturális élet kontextusait mutatja be *Tudós szabadság – politikai felügyelet* cím alatt. A politikai szempont érvényesítése a 18. századi jelenségek értelmezésekor szinte elengedhetetlen, hiszen mindaz, ami kulturális téren történik, politikai szinten dől el. Ennek egyik leghatásosabb példája a Bécsben kiadott Privilegierte Anzeigen című német nyelvű lap volt, amely mégis magyar közönséghez szólt, és részben – gondosan

kiválasztott – magyar szerkesztői és szerzői is voltak, ahogyan ez Bernád Ágoston Zénó tanulmányából kiderül. Mind Györffy Gábor, mind pedig Vulkán Vera Tünde az erdélyi cenzúraüggyekkel foglalkozik, de míg előbbi az eddigi szakirodalom állításait foglalja össze és elemzi, addig Vulkán Vera új levéltári adatokra épülő tanulmányában a cenzúra működésének mechanizmusait is felvázolja. Miskolczy Ambrus tanulmánya talán a történészszekcióban is megállta volna a helyét, itt viszont keretet ad a 18. századra vonatkozó kutatásoknak, hiszen a II. József népszámlálásra vonatkozó intézkedéseire adott vehemens tiltakozás azt is megmutatja, hogy mennyire nehezen vette be az erdélyi társadalom a reformtörekvéseket, legyenek azok társadalmi vagy akár kulturálisak. Így aztán nem véletlen az sem, hogy sok magyar származású szerző külföldön vált ismertté, gyakran azért is, mert a különböző huszárezredekben való szolgálat francia illetőségű területekre vetette őket. Ezeket a francia műveltséggel rendelkező, többnyire huszárezredekben szolgáló emigránsokat és irodalmi tevékenységüket elemzi Tóth Ferenc, aki kutatásaival sokat tesz a francia–magyar irodalmi kapcsolatok feltárásáért.

Az Olvasás, műveltség fejezet újra közelebb visz a korszak írott hagyományához. Kiss Margit tanulmánya a készülő Mikes-szótárról tudósít, amely, eltérően a hasonló próbálkozásoktól, a teljes Mikes-szövegkomplexum anyagát feldolgozza. Dáné Hedvig, aki azóta már meg is védte Bod Péterről szóló doktori dolgozatát, itt kimerítő alaposággal mutatja be a Bod-lexikon 20. századi recepcióját. Az apró részleteket is feltáró szemléletmód jellemzi Nagy Imre tanulmányát is, aki a *Bánk bán* ötödik felvonásában szereplő idézeteket azonosítja be, és azok dramaturgiai funkcióját elemzi. A már említett Borbély Szilárd ebben az egyik utolsónak is nevezhető írásában Csokonai és Kazinczy utazói attitűdjét hasonlítja össze, és olyan következtetésekre jut, amelyek alkotói mivoltuk megrajzolására is hatással vannak. Míg Csokonainak az utazás élménye nem feltétlenül ihletforrás, addig a kényszeresen adatoló Kazinczy egy-egy utazásának minden apró részletét feljegyezte és próbálta a későbbiekben felhasználni. Borbély Szilárd tanulmánya jó átmenet a következő

fejezethez, mely nem véletlenül kapta *A tekintély* címet, hiszen a helyet kapó két tanulmányt Kazinczy Ferenc alakja dominálja. A Kazinczyra vonatkozó kutatások a 2009-es évfordulós év előtt nyertek nagy lendületet, elkezdődött a 18–19. század egyik legfontosabb figurája műveinek kritikai kiadása, és ettől az értelmező tevékenység is új nézőpontokat kapott. Debreczeni Attila azt mutatja be a *Pandekták* című kötetben keresztül, hogy a mindent kényszeresen feljegyző Kazinczy lassan önmaga és életműve muzeológusává vált. Ennek előnyös vagy hátrányos mivolta jól látszik a Kazinczy-életművel foglalkozó kutatók eredményein: mai napig sem tudunk szabadulni attól az értelmezési kerettől, amit maga Kazinczy jelölt ki munkái kontextusaként. Főrész Gergely egy korábbi irodalomtörténeti hagyományt folytat: Tarnai Andor mutatta be az *Extra Hungariam non est vita...* szöveget elemezve, hogy mennyi utat kínál egyetlen mondat kontextusának vizsgálata. Főrész most a Kazinczy tanítványai körében gyorsan elterjedt *Eis to kreisson!* forrását és lehetséges értelmezéseit vizsgálva mutatja be azokat a töréspontokat, amelyek a mester és tanítványai között éppen az eszményesítés kapcsán is létrejöhetnek.

A felvilágosodás korával foglalkozó tanulmányok tehát leképezik azt, ami ma ezen a téren történik: a tekintély még mindig Kazinczy Ferenc, de egyre jobban látszanak azok az alternatív korszakmodellek, amelyek a tekintélynek kevésbé számító szerzők egykori jelentőségét is megmutatják.

A kötet további része (*Műforma és értelmezés* cím alatt többnyire 19. századi jelenségekkel

foglalkozik, de helyet kapott benne egy angol nyelvű tanulmány is Carla Corradi Musi tollából, mely a sámáni mitológia továbbélését nyomonza a modern és kortárs magyar irodalomban. Zabán Márta tanulmányát leszámítva, mely a megalakuló kolozsvári egyetem két tanszékvezető tanárának irodalmi és nyelvészeti tevékenységét tekinti át a professzionalizáció felől, a fejezetben helyet kapó három tanulmány tulajdonképpen összehasonlító elemzést végez. Vagyis mindhárom tanulmány szerzője európai kontextusba helyezve tárgyalja a magyar irodalom egy-egy 19. századi jelenségét. Imre László a balladai hagyomány finn és orosz mintáit hasonlítja össze a magyarral, Nyilasy Balázs pedig a regény romance-hagyományát mutatja be európai és magyar példákon keresztül. Hansági Ágnes az irodalomszociológia felől közelít témájához, amely a tárcaregény 19. századi és jelenkori megítélésének különbségét a kanonizációs stratégiák felől is megvizsgálja. Hiába volt tehát népszerű a műfaj, ha az irodalomtudomány elhallgatással reagált.

A kutató abban reménykedik, hogy az itt vázolt témáknak lesz folytatása az idén sorra kerülő kongresszuson. Az viszont egészen bizonyos, hogy az egyes kutatók azóta tovább folytatták vizsgálódásukat, újabb eredményeik más fórumokon olvashatók. Ezen fórumok elérését szolgálja, hogy a kötetben leírást találunk az egyes szerzők kilétéről és intézményi beágyazottságáról, az angol nyelvű rezümék és a névmutató pedig a további tájékozódást segíti.

Biró Annamária

Hatás és utóhatás – Szabó T. Attila pályájának, munkásságának stációi

Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján.

Szerk.: Benő Attila, T. Szabó Csilla. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2016. 200 old.

Lassan tradícióvá mélyül Kolozsváron a 2000-es évektől kezdődően, hogy a Szabó T. Attila nyelvészprofesszor születéséhez és halálához

köthető jelesebb évfordulókon megemlékezéseket tartanak, konferenciákat rendeznek, és az elhangzott beszédek, előadások nyomtatott szövegei